

ENERGETSKA BEZBEDNOST I ETNIČKI SUKOBI

Dušan JANJIĆ

Zapadni Balkan, kao raskrsnica Kavkaza i Evrope i granica između Bliskog istoka i Severne Afrike sa njegovim dobrim geostrateškim položajem, predstavlja ključni element evropske dileme oko energetske sigurnosti. Mir i stabilnost u ovom regionu koji je krajem prošlog veka bio pogođen etničkim konfliktom i koji i dalje nije u potpunosti stabilan, za Evropu je od suštinskog značaja za garantovanje naftne sigurnosti i stabilnosti u snabdevanju gasom.

Uz pomoć Evropske unije i političke volje za zajedničkim rešenjima, saradnja na polju energetike obezbedila bi poboljšano i diversifikovano snabdevanje a u isto vreme pomogla da se ublaže barem neke od dugotrajnih etničkih tenzija i dalje prisutnih u ovom regionu.

Ključne reči: geopolitička bura, globalna politika, geostrateška pozicija, energetska bezbednost, etnički konflikti

1 KRAJEM PRETHODNOG VEKA PRAVA GEOPOLITIČKA bura protresla je svet, a naročito Evropu i njene bivše komunističke države. Uslovi, posledice i, naročito, efekti ove bure još nisu u potpunosti shvaćeni, ali njen uticaj na globalnu politiku postaje sve očigledniji. U centru ove bure bila je potreba da se obezbedi energija kao temelj života i razvoja modernog društva. Njena glavna dinamička sila bio je etnicitet u obliku probuđene potencije nacionalne identifikacije i etno-nacionalističkih pokreta. Umesto nepovredivih granica, evidentno je pitanje poroznosti ili slabih spoljnih granica koje razdvajaju države nasuprot snažnih otpornih unutrašnjih granica koje razdvajaju etnicitet i etničke podele društva (na primer, Bosna i Hercegovina, Kosovo, ili Makedonija na Zapadnom Balkanu, izraelsko-palestinska granica na Bliskom istoku, tursko-grčka granice na Kipru, itd.)

Usled nestabilnosti na Bliskom istoku, ratova u Avganistanu i Iraku i potencijalnog rata protiv Irana, pitanje „energetske bezbednosti” je postalo jedno od najznačajnijih pitanja u savremenim međunarodnim odnosima. To je naročito jasno u pogledu uticaja koji ima porast cena nafte, koje su se utrostručile u periodu 2005–2008. U tom kontekstu ključna je uloga

Rusije, najvećeg izvoznika energije u Grupi 8 (G8) najrazvijenijih industrijskih zemalja. Zapad je izuzetno zabrinut zbog spremnosti Rusije da koristi energiju kao oružje spoljne politike, kao što je bio slučaj 2006. kada je Rusija na kratko suspendovala isporuke prirodnog gasa Ukrajini kao odgovor na ono što je smatrala pro-zapadnom politikom svog suseda.¹ Rusija Vladimira Putina je postala globalni ekonomski izazov, koji ima snažan uticaj na temelje međunarodne trgovine. Pošto je najveće kompanije za proizvodnju nafte i gasa stavila pod državnu kontrolu, Rusija je stekla dominantnu poziciju na evropskom energetsom tržištu i ozbiljno se postavila u evropski ekonomski prostor. Rusija i Putin nisu usamljeni u verovanju da državna kontrola nad izvorima energije garantuje bezbednu budućnost za njihov narod. Nafta i gas su postali glavni način na koji zemlje proizvođači pokazuju svoju moć, ali i finansiraju svoj ekonomski razvoj. Stalni rast cena nafte i gasa u toku nekoliko poslednjih godina je pokrenuo neke stare tenzije i doveo da takozvanog naftnog nacionalizma. Sve veći broj zemalja proizvođača nacionalizuje rezerve i preuzima kontrolu nad ovim stratezijski važnim resursima, gradeći na taj način otpor velikim silama i multinacionalnim kompanijama. Na primer, Kina veruje da će ako njene javne kompanije kupe dovoljno naftnih polja u Sudanu, Nigeriji, Angoli ili u nekim drugim zemljama, to obezbediti dovoljno nafte za snabdevanje njene privrede koja beleži brzi rast.² Sem toga, treba reći da su Kina i Indija ozbiljni kupci na svetskim energetsom tržištima, a neki eksperti za naftu upozoravaju da je više od polovine potvrđenih naftnih izvora u svetu potrošeno i da naviru nove pretnje međunarodnom miru i bezbednosti.

Dakle, bezbednost naftnih polja i transport su postali glavna preokupacija velikih sila, a naročito G8. SAD vrši pritisak na svoje NATO saveznike da preuzmu vodeću ulogu u obezbeđivanje energetsom transportnih ruta i pre svega bezbednosti otprilike 5.200 km cevovoda koji transportuju gorivo od istoka na zapad Evrope. Baltičke zemlje, koje se osećaju ugroženim usled ruske moći u oblasti prirodnog gasa, prednost daju američkom projektu. S druge strane, Pariz, Berlin, Moskva i Oslo su se suprotstavili ovom američkom projektu. Smatrali su da bi takva uloga NATO preterano proširila obim misije Alijanse, potencijalno dajući još prostora nekontrolisanoj vojnoj intervenciji SAD. Sem toga, situacija na Bliskom istoku se komplikuje, Iran ostaje bezbednosna briga kao zemlja koja bi, u slučaju vojne intervencije, izazvala najveći naftni šok u istoriji. Međutim, Iran nije jedina briga Zapada. SAD se suočavaju sa sve većim otporom latinoameričkih zemalja, na koje otpada grubo uzev 20% uvoza sirove nafte. Venecuela, Bolivija, Ekvador i Meksiko se sve više protive američkom uticaju na kontinentu.

1 Videti 'Russia and Ukraine Battle over Gas Deliveries', *Eurasianet*, 3. januar 2006. <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav010306.shtml> Rusija je tvrdila da je Ukrajina izvlačila deo gasa, i da pokušava da naplati tržišnu cenu koju je Ukrajina odbijala da plati.

2 Videti „Big Shift in China's Oil Policy” *Washington Post*, 13. juli 2005. Isto tako, „China, Iran sign biggest oil & gas deal”, *China daily*, 31. oktobar 2004. Dostupno na: http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2004-10/31/content_387140.htm

Zapadni Balkan nije imun na ove trendove. Pošto se nalazi na posebnoj raskrsnici između Kavkaza i Evrope, i pošto se graniče s Bliskim istokom i severnom Afrikom, Zapadni Balkan po prirodi svog geostrategijskog položaja predstavlja ključni element evropske dileme u pogledu energetske bezbednosti. Mir i stabilnost u ovom regionu koji je bio pogođen etničkim konfliktima krajem prethodnog veka i još uvek se suočava s nekoliko pretnji, bitni su za garantovanu bezbednost EU u pogledu snabdevanja naftom i gasom.

1. Energija i bezbednost u XXI veku

Mada je pitanje energetske bezbednosti bilo predmet političke zabrinutosti u prošlosti, tek nedavno je pitanje energije postalo veoma prisutno u javnosti, o kome se često raspravljalo ne samo u ekspertskim krugovima i društveno-političkim i ekonomskim forumima već je predstavljalo deo generalnog javnog diskursa.³ Naravno, energetska pitanja je uvek bilo pri samom vrhu političke i ekonomske agende svake državne administracije ali nikada ranije nije ovo pitanje izazvalo takav globalni metež i zabrinutost kao početkom XXI veka. Nacionalne, međunarodne i nevladine organizacije i tela širom sveta postavile su pitanje energetske bezbednosti kao svoj vrhunski prioritet. Čak i NATO je pod ozbiljnim pritiskom nekih svojih članica da energetska bezbednost uključi u svoj mandat i da deo svojih kapaciteta posveti ovom značajnom zadatku.⁴ Istovremeno, sve više se angažuju privatne bezbednosne kompanije za obezbeđivanje energetske izvora i transportnih ruta. To je najvidljivije u Iraku, ali je veoma prisutno takođe u Iranu, Nigeriji, Sudanu i drugim delovima sveta.

Sve veća potrošnja širom sveta, sve veća zavisnost od neprekinutih tokova snabdevanja, nedovoljna diversifikacija izvora i eminentni rizik od jaza između snabdevanja i tražnje početak su niza zabrinutosti u današnjem svetu. Jedno je sigurno: postoji sve manje zemalja koje su „energetski nezavisne”; stoga se ulažu sve veći napori u planiranje, koncipiranje i sprovođenje politike „ekonomske sigurnosti”.

Svetska energetska procena definiše energetska bezbednost kao „dostupnost energije u svako vreme u različitim oblicima, u dovoljnim količinama i po dostupnim cenama.”⁵ Pa ipak,

3 Kao osam primarnih energetske izvora Međunarodna agencija za energiju često navodi uglj, naftu, gas, modernu biomasu, tradicionalnu biomasu, nuklearne, vodne i druge obnovljive izvore. Videti: <http://www.iea.org/> Ističe se da će „do 2050, [prema] predviđanju Svetskog energetskog saveta, svetska globalna energetska mešavina biti sastavljena od najmanje osam energetske izvora (ugalj, nafta, gas, nuklearna energija, hidroenergija, biomasa, vetar i solarna energija) i da se ne očekuje da će ijedan od njih imati više od 30% udela u tržištu.” Videti: „New ERA for electricity in Europe – Distributed Generation: Key issues, challenges and proposed solutions”, Evropska komisija, Generalna direkcija za istraživanje, Direkcija J – Energija, Jedinica J-2 – Proizvodnja energije i sistem distribucije, Brisel, 2003, 10.

4 Na samitu u Bukureštu aprila 2008. predstavnici država članica su govorili o izveštaju „NATO’s Role in Energy Security”, koji identifikuje vodeće principe i navodi opcije i preporuke za dalje aktivnosti. Za više informacije videti: http://www.nato.int/issues/energy_security/index.html

5 World Energy Assessment. UNDP, UN, Odeljenje za ekonomska i socijalna pitanja, i Svetski energetska savet, Njujork, 7. decembar 2001, 11.

postoji niz pitanja i izazova na koje treba dati odgovor, kao što su diversifikacija snabdevanja, neometan tok snabdevanja, fizička bezbednost pošiljki i infrastrukture, zadovoljavajuća infrastruktura snabdevanja i pouzdani transportni koridori. Sem sigurnih transportnih koridora i ruta od izvora do tržišta, podjednako su važni održavanje i infrastrukture kao i sama proizvodnja datog energetskeg resursa, tako „činjenica da rute moraju proći kroz nekoliko različitih zemalja čini ovu „igru” posebno teškom, jer je dovoljno da samo u jednoj od zemalja postoji problem pa da se ugrozi dotok energije.”⁶

Energija ima globalne, regionalne i nacionalne implikacije po geopolitička, ekonomska i vojna zbivanja i trendove. Ona utiče na svet oko nas na do sada nepoznate načine. Zahtev za čistim, bezbednijim, delotvornijim i troškovno efikasnijim protokom energije pretvara se u pravu energetske zavisnost. Trka za fosilnim gorivima, obnovljivom i nuklearnom energijom u značajnoj meri utiče na bezbednosnu arhitekturu širom sveta. Kako predviđanja u pogledu energetske rezerve postaju sve pesimističnija, naročito u pogledu fosilnih goriva, bezbednosni odgovor postaje energičniji i brutalniji. Danas, međunarodnom politikom sve više dominiraju energetske teme i neke od vojnih operacija širom sveta podstaknute su energetske potrebama.⁷ Izgleda očigledno da će XXI vek biti obeležen pokušajima svih država i relevantnih međunarodnih aktera da ostvare energetske bezbednost pre svega putem diversifikacije izvora i radom na smanjivanju potrošnje i njenoj većoj efikasnosti, kao i na razvoju alternativne energije.

Mada postoji sve veća svest o potrebi da se diversifikuju energetske izvori, Evropska unija se još uvek bori da to postigne, delimično i zbog nedostatka zajedničke energetske politike.⁸ Države EU se u najvećem broju bore da ne postanu ozbiljno zavisne od ruske nafte i gasa, i investiraju u kanale kojima će obezbediti kaspiske izvore i razviti ih, vodeći računa o mogućnostima OPEK-a, kao i ocenjujući mogućnosti afričkog kontinenta.⁹ Čitav niz ene-

6 Fisher, Keith, „A meeting of blood and oil: the Balkan factor in Western energy security”, *Journal of Southern Europe & the Balkans*; maj 2002, Vol. 4, br. 1, 80.

7 Vodi se široka rasprava o tome da li je humanitarna/bezbednosna intervencija u Iraku koju su vodile SAD bili išta drugo do pokušaj da se obezbedi direktni pristup nafti. Videti: Herring, Eric, Rangwala, Glen, „Iraq, Imperialism and Global Governance”, *Third World Quarterly*; juni 2005, Vol. 26, br. 4/5, s. 667–683, takođe i, „The benefits and the curse of oil”, *Economist*; 16. avgust 2008, Vol. 387, br. 8593, s. 47–48. S druge strane, postoje neki autori koji tvrde je kampanja bombardovanja Savezne Republike Jugoslavije koju je vodio NATO bila prvenstveno motivisana obezbeđivanjem slobodnog protoka nafte koja teče iz regiona Kaspijskog mora. Videti: Fisher, Keith, „A meeting of blood and oil: the Balkan factor in Western energy security”, *Journal of Southern Europe & the Balkans*; maj 2002, Vol. 4, br. 1, s. 75–89.

8 Videti na primer de Jong, J. & van der Linde, C. ‘EU Energy Policy in a Supply-constrained World’ Swedish Institute for European Policy Studies, European Policy Analysis http://www.clingendael.nl/publications/2008/20081123_epa_nr11_2008.pdf

9 Videti: Africa-Europe Energy Forum, „Chairs’ Summary”, Berlin 2007, 1–3. Dostupan na: http://www.energypartnership.eu/download/Energy_Forum_Berlin_2007-chair_summary_final.pdf

rgetskih projekata kao što su gasovod Nabuko¹⁰, PEOP,¹¹ INOGATE,¹² buduća evropska električna mreža,¹³ programi koje podržava Evropska unija za razvoj obnovljivih izvora energija¹⁴, španski projekat za pokretanje najveće evropske termo-solarne stanice¹⁵ kao i druge inicijative pokazuju očajničku potrebu Evrope za diversifikacijom ne samo izvora energije, već isto tako korišćenje različitih vrsta energije. Lideri EU, kao i nacionalni lideri, prepoznali su značaj diversifikovanog pristupa i implikacije rizika znajući da „nestabilnost energetskog snabdevanja, bez obzira na to da li je povezana sa samovoljnim fluktuiranjem cena, odnosima sa zemljama proizvođačima ili slučajnim dešavanjima, mogu prouzrokovati ozbiljne socijalne poremećaje. Situacija je slična onoj koju je stvorila nestašica hleba pre dve stotine godina.¹⁶ To je razlog što politika diversifikacije ide podosta van energetske bezbednosti i postaje bitan deo međunarodne i nacionalne bezbednosti.

Rusija ima prilično iskustva u igranju energetskom moći, i tu je igru uspešno vodila tokom čitavog perioda postojanja SSSR-a a posle njegovog raspada tokom devedesetih primenivala je prema svojim neposrednim susedima i bivšim republikama.¹⁷ Pokušaji Rusije da obnovi svoju satelitsku mrežu zemalja tako što će proglasiti zone specijalnog interesa¹⁸ i saradnja s istorijski prijateljskim državama preobraćaju se po mišljenju mnogih analitičara u EU i SAD u ozbiljan geopolitički, ekonomski i bezbednosni problem. Svaki korak se odmah i detaljno ispituje, naročito novouspostavljena saradnja s Bugarskom i Srbijom. Dogovor s Bugarskom uvodi osećaj određene nelagode u EU jer je još uvek rano da se proceni kako će ovaj bilateralni ugovor između Ruske Federacije i ove nove članice EU uticati na energetsku bezbednost EU kao i na nastojanja EU da formuliše zajedničku-usaglašenu evrop-

10 Videti: zvanična Internet stranica projekta gasovoda Nabuko, Nabucco Gas Pipeline International GmbH. Videti: <http://www.nabucco-pipeline.com/>

11 Panevropski gasovod (PEOP), videti: <http://www.bankwatch.org/project.shtml?w=-147580&s=2044450>

12 Međudržavni transport nafte i gasa u Evropu (INOGATE) je program međunarodne saradnje čiji je cilj promocija regionalne integracije sistema gasovoda i olakšavanje transporta nafte i gasa kako unutar regiona velikog NIS i prema izvoznim tržištima Evrope. Videti: http://www.inogate.org/inogate/en/about/what_is

13 Videti: „New ERA for electricity in Europe – Distributed Generation: Key issues, challenges and proposed solutions”, Evropska komisija, Generalna direkcija za istraživanje, Direkcija J – energija, jedinica J-2 – Sistem energetske proizvodnje i distribucije, Brisel 2003, 7–29.

14 Videti: Internet prezentacija Evropske komisije posvećena energiji. Dostupno na: http://ec.europa.eu/energy/res/index_en.htm

15 Videti: „Spain to bring on stream Europe's largest thermosolar station”, AFP, 22. oktobar 2006. Dostupno na: <http://www.mywire.com/a/AFP/Spain-to-bring-stream-Europes/1917809?extID=10037&colID=229>

16 ”Towards a European strategy for the security of energy supply”, COM(2000) 769, Green Paper, Commission of the European Communities, 29. novembar 2000, s. 77.

17 Ukrajina, Belorusija i Gruzija

18 Videti *The Times*, 13. septembar 2008. <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/europe/article4742704.ece>

sku energetske politiku.¹⁹ Ova ruska strategija obezbeđivanja sopstvene pozicije u Evropi putem bilateralnih pregovora u značajnoj meri ugrožava sve napore EU da formuliše i pregovara o zajedničkoj energetskej politici Unije koja ima 27 članova. S druge strane, dil sa Srbijom je shvaćen kao još jedan pokušaj Rusije da obnovi svoju moć na Balkanu, ojača srpsku poziciju u regionu i podrži Srbiju u njenim nastojanjima da diversifikuje svoju međunarodnu saradnju.²⁰

2. Energetska bezbednost na Zapadnom Balkanu

U regionu Zapadnog Balkana vest o Rusiji koja se uzdiže i vraća, ovog puta kroz energetske sporazume, primljena je sa velikim oprezom i pažnjom. Nije to bio strah od „probudjenog ruskog medveda”, jer postoji zajednička percepcija o tome da a) je „medved” još uvek previše iscrpljen zbog oporavka od neprijatnog perioda SSSR-a, i b) jugoistočna Evropa i zapadni Balkan jesu van domašaja njegove šape, i da je pre reč o strahu od njegovog indirektnog uticaja. Štaviše, ovaj ruski povratak u Evropu je shvaćen kao lukavo i perfidno političko sredstvo, deo njene skrivene agende da ponovo uspostavi svoj ekonomski i politički uticaj u regionu, naročito s obzirom na to da je opšte poznato da ruska energetska trgovina funkcioniše sledeći političku logiku a ne logiku tržišta.²¹ Vest o srpsko-ruskom energetskej sporazumu, kao i dil s Bugarskom primljeni su s velikim oprezom i analizirane sa stanovišta kosovske krize.²² Veruje se da rusko prisustvo u regionu predstavlja „početak potpuno nove faze u rešavanju krize, u kojoj Srbija ponovo pokušava da destabilizuje situaciju podsticanjem novog nasilja i preteći novim konfliktima, čak i protiv snaga UN u severnom delu Kosova, verujući čak da bi mogla time neposrednije da uvuče Rusiju u sukob direktno na terenu.”²³ Strah da bi ruski energetskej establišment u jugoistočnoj Evropi, uglavnom u Srbiji, u značajnijoj meri mogao krenuti van okvira ekonomske i političke izvodljivosti, i da bi nesumnjivo završio provociranjem ozbiljnih bezbednosnih problema, latentnim konfliktom ili konfliktima i potencijalnim promenama granica, postao je još veći posle sukoba u Gruziji. Nakon

19 Videti: „EU: Energy Official Downplays Gazprom Expansion Threat”, Radio Free Europe / Radio Liberty, 25. januar 2008, dostupno na: <http://www.rferl.org/content/article/1079396.html>

20 Videti http://www.stratfor.com/analysis/serbia_russia_hopes_and_fears_about_gazprom_nis_deal

21 “U.S. worried about Russia's Balkan energy grab”, Reuters, petak, 25. januar 2008. Dostupno na: <http://www.reuters.com/article/worldNews/idUSL2575357320080125> Isto tako, u Amsterdam, R. Robert, “Rusija koristi naftu kao oružje”, *International Herald Tribune* – Pariz, 30. septembar

22 Mihovilović, Maroje, „Background Behind Croatia's Invitation: Russia and NATO battle for the Balkans”, *Nacional*, Zagreb, br. 645, 26.03.2008, s. 1–3. Dostupno na: <http://www.nacional.hr/en/articles/view/43995/>

23 Mihovilović, Maroje, „Background Behind Croatia's Invitation: Russia and NATO battle for the Balkans”, *Nacional*, Zagreb, no. 645, 26.03.2008, 3.

analiziranja mogućnosti ovog sporazuma, izračunavanja troškova i dobiti, jedan broj eksperata je snažno doveo u pitanje s jedne strane izvodljivost ruskog sporazuma sa Srbijom jer su se protivili onome što su procenili da predstavlja potcenjivanje Naftne industrije Srbije, i s druge, nuklearni proces kroz koji će „Gasprom” investirati u modernizaciju energetskog sektora. Ekonomski motivi su posebno dovedeni u pitanje. Neki analitičari su tvrdili da

„nijedna zapadna zemlja ili kompanija neće graditi gasovode s takvim političkim kalkulacijama. Nijedna ne bi preduzela komercijalno neodržive projekte. Imamo situaciju u kojoj normalni konkurentski tržišni principi jednostavno ne funkcionišu. Imperativ je da Evropa to uvidi i da započne da preuzima odgovarajuće korake; mi se neizbežno bavimo organizacijom iza koje stoji država koja je gasovode prethodno stvorila u geopolitičko oruđe.”²⁴

Bez obzira na to da li su Evropljani i Amerikanci razumeli ovaj aspekt ili ne, odgovor je došao brzo. Na poslednjem NATO samitu u Bukureštu politički lideri NATO-a su se složili da prime u članstvo Hrvatsku i Albaniju, jačajući time dalje poziciju Alijanse na Zapadnom Balkanu.

Problematična situacija Zapadnog Balkana u pogledu energetske bezbednosti slična je i, u određenoj meri, utiče na situaciju EU. Postoji značajna zavisnost od ruske nafte i gasa. Samo u 2006. Ruska Federacija je jugoistočnoj Evropi isporučila 73 milijarde kubnih metara gasa i 59 miliona tona nafte. Glavni isporučilac prirodnog gasa Srbiji je Rusija, a male količine se uvoze iz Ukrajine i Nemačke. Zbog čestih krađa gasa koji tranzitira iz Rusije, Ukrajina se smatra nepouzdanom u smislu pravovremenog i neprekinutog snabdevanja, i povećava rizik u pogledu dostupnosti energije. Ruski gas dolazi kroz gasovode preko Mađarske, što ga čini skupljim jer počiva na sporazumu iz 1977, što povećava cenu tranzita. Očekuje se da će dovršetak gasovoda Južni potok²⁵ značajno smanjiti cenu gasa za Srbiju.

Rusija je koristila dug nekoliko bivših jugoslovenskih država kako bi dobila pristup u energetskom sektoru regiona i povećala svoj udeo u njemu.²⁶ Razvoj gasovoda Južni potok i naftovoda Burgas-Aleksandropulis²⁷ svedoči o ozbiljnosti i dubini ruskih interesa u regionu. Mada na Zapadnom Balkanu opstaje zabrinutost zbog sve većeg ruskog uticaja, ruske investicije ostaju bitne za razvoj pomalo arhaičnog i segmentiranog energetskog sektora, koji trpi zbog dugogodišnjeg nedovoljnog investiranja. Sadašnje povećanje potrošnje stvara ozbi-

24 Baran, Zeyno, „Oil, Oligarchs, and Opportunity: Energy from Central Asia To Europe”, Saslušanje pred Odborom za spoljne odnose, Senat SAD, 12. juni 2008, 7.

25 Predloženi gasovod za transport ruskog prirodnog gasa u Italiju; za više informacija videti zvaničnu Internetne prezentaciju „Gasproma”. Dostupno na: <http://www.gazprom.ru/eng/articles/article27150.shtml>

26 Smith, M.A., *Russian Energy Interests in the Balkans* Advanced Research and Assessment Group, Defence Academy of the United Kingdom, mart 2008.

27 Gasovod koji povezuje bugarsku crnomorsku luku Burgas s grčkom mediteranskom lukom Aleksandropulis.

ljan deficit u snabdevanju električnom energijom, utiče na povećanje cena i širenje straha od restrikcija.²⁸

Ceo region je veoma zavisn od fosilnog goriva, i u manjoj meri od hidroelektrana i termoelektrana. Opšta zavisnost od fosilnih goriva otežava svaki pokušaj diversifikacije. Kad se tome doda nedostatak jasne dugoročne strategije i potpisivanje energetske sporazuma s Rusijom, Zapadni Balkan se nalazi na putu sve veće zavisnosti od spoljnih snabdevača.

Mada se električna energija uglavnom proizvodi u termoelektranama i hidroelektranama, jedan deo potiče iz bugarske nuklearne elektrane. Nema nuklearnih kapaciteta sem nuklearne elektrane „Kozloduj” čija je proizvodnja smanjena nakon pristupanja Bugarske EU. To je stvorilo deficit električne energije u regionu. Trenutno nema planova da se razvija nuklearna energija kao alternativa fosilnim gorivima. To je delimično uzrokovano troškovima i bezbednosnim pitanjima.

Drugi bitni aspekt pitanja energetske bezbednosti za Zapadni Balkan je spori tempo usvajanja obnovljive energije kao alternativnog izvora snabdevanja. Izvori obnovljive i alternativne energije se jedva i pominju u političkim programima, nagoveštavajući da među kreatorima politike na Zapadnom Balkanu nema razmišljanja unapred. Pogotovo što je na primer Srbija, mada ima potencijal da koristi snagu vetra za proizvodnju električne energije, jedva i da koristi tu energiju van inicijalne studije izvodljivosti.²⁹

Balkan ostaje bitna raskrsnica za Evropu zbog njegove blizine ključnim energetske izvorima i evropskim tržištima. Međutim, kompleks balkanske bezbednosti ostaje potencijalni izvor nestabilnosti i pretnja miru i bezbednosti. Mada su se međuetnički odnosi značajno popravili od 1990-ih, etnički sastav balkanskih država predstavlja određeni nivo ugrađene tenzije što može da bude potencijalni izvor nestabilnosti. Sem toga, nedovršeno pitanje državnosti sprečava dalji razvoj saradnje na polju energetske bezbednosti. Srbija ima teškoća u bavljenju gubitkom Kosova, koje je proglasilo nezavisnost februara 2008. Istovremeno, ona se suočava s izazovom državnosti Vojvodine, južne Srbije i Sandžaka. Do sada nije uspela da konsoliduje državnost koju je obnovila nakon razlaza s Crnom Gorom 2006. Makedonija, mada relativno stabilna, ide veoma sporo u pravcu poboljšanja odnosa među zajednicama. Bosna i Hercegovina uživa ograničenu državnost, i ostaje pitanje šta bi se desilo bez međunarodnog prisustva. Najzad, status Kosova se zadržava u međuprostoru između međunarodnog priznanja od strane većine država EU, i odbijanja Srbije da dozvoli odlazak južne pokrajine.

3. Energetska sigurnost i izazov miru i stabilnosti

Postoje dva velika potencijalna izazova energetske bezbednosti i stabilnosti u regionu; prvi je percepcija ruskog prisustva u Srbiji i njegove implikacije, kao i njegov mogući brzi rast, a drugi je pitanje Kosova; i mada percepcija Srbije može da zavara, brojni su dokazi da će problem Kosova i dalje postojati.

²⁸ B92.net, 2. novembar 2008.

32 ²⁹ Energy Observer Magazine, 29. oktobar 2008.

Vest o rusko-srpskom energetskom sporazumu predstavljala je više šok nego iznenađenje. Ono što je izazvalo ogromnu pažnju nije bio toliko sadržaj i obim sporazuma, koliko objavljivanje ruskog posrednog prisustva u regionu. Posle velike objave sporazuma u Moskvi ratifikacija sporazuma je išla polako i nisu samo privremeni izbori u Srbiji i post-izborno pregovaranje kočili ovaj proces. Činjenica da je srpska strana, ili preciznije, deo srpske vlade, uložila napor da revidira sporazum tek pošto je potpisan, izazvala je političku debatu u Srbiji i značajno nezadovoljstvo u Moskvi i velike nade u većini zemalja Zapadnog Balkana da bi ceo sporazum mogao na kraju biti neuspešan. Ozbiljna situacija u kojoj se Srbija u ovom trenutku nalazi rešena je posetom ruskog ministra za vanredne situacije Sergeja Kužugetovića Šojgua, koga su mediji opisali kao Putinovog čoveka za specijalne operacije.³⁰ Rusi, sumnjajući da bi promena u srcu srpske strane mogla biti uzrokovana mogućnošću nekog drugog energetskog aranžmana, odmah su reagovali.³¹ Shvatanje da bi energetski spor s Rusima povodom energetskog sporazuma mogao voditi Srbiju istim putem „energetske discipline” na kome su mnogi ruski susedi, kao Ukrajina, Poljska, Gruzija, Belorusija itd. uverili su vladu da požuruje ratifikaciju energetskog sporazuma. Snaga ruskog pritiska prema Beogradu omogućila je kontrolu ne samo energetske situacije u Srbiji, već takođe i potencijalni veliki ekonomski dogovor s italijanskim FIAT-om. Činjenica je da je italijanski proizvođač automobila predvideo dogovor sa Srbijom ne zbog jeftine radne snage u Srbiji, ili njenog tehnološkog znanja, niti zbog duge tradicije saradnje u Kragujevcu, već zbog opcije da eksploatiše Sporazum o slobodnoj trgovini između Srbije i Rusije prema kome su proizvodi iz Srbije oslobođeni plaćanja carine.³²

Činjenica da je Srbija zaustavila proces planiranja gasovoda Južni potok izazvala je veliku zabrinutost u EU, naročito u Italiji s obzirom na to da je njen energetski gigant ENI jedan od ruskih partnera u projektu Južni potok. Zabrinutost je izazivala činjenica da Srbija kao zemlja koja nije članica EU predstavlja veliku odgovornost za takav energetski projekat od kritičnog značaja,³³ kao i da Srbija nije pogodan partner za ovaj projekat iz nekoliko razloga. Značajan stepen političke nestabilnosti, pitanje kosovskog statusa i niz drugih internih

30 Videti: „I Srbija zarađivala na oružju za Sakašvilija”, *Glas javnosti*, 15. avgust 2008. Dostupno na: <http://www.glas-javnosti.rs/clanak/politika/glas-javnosti-15-08-2008/i-srbija-zaradjivala-na-oruzju-za-sakasvilija> Takođe i, Cvijanović, Željko, „Desnica”, *Standard*, 19. avgust 2008.

31 Videti: „Energetski sporazum na granici ključanja: Sergej Šojgu dolazi kod Tadića”, *Ekonomist*, br. 429, 11. avgust 2008. 32.

32 Srbija je jedina zemlja u Evropi koja nije član Zajednice Nezavisnih Država a koja je potpisala Sporazum o slobodnoj trgovini s Ruskom Federacijom. Ipak, ovaj Sporazum ne uključuje svu robu iz Srbije, već predviđa striktnu listu proizvoda koji nisu izuzeti od carina i oporezivanja (piletina, pivo, šećer, čokolada, vino, alkohol, cigarete, sapun, TV i radio prijemnici, frižideri, traktori, kola, drveni nameštaj itd.).

33 Videti: „Serbia could be left out of South Stream”, *RBC Daily*, 12. avgust 2008. Dostupno na: <http://www.focus-fen.net/?id=l8674&PHPSESSID=cq9gr8kt1f5bq0j9s8v2qo6ar3>

potencijalno problematičnih pitanja³⁴ učinili su Srbiju potencijalno nepoželjnim učesnikom u ovom projektu koji je za većinu međunarodnih aktera osetljive prirode. Posmatrajući to iz regionalne perspektive postojala je velika zabrinutost da bi značajna neravnoteža bila stvorena zbog ovog energetskog sporazuma koji za posledicu ima guranje Srbije u „poziciju vodeće zemlje u regionu, smanjujući trgovinski deficit s Rusijom i unapređujući ekonomski razvoj.”³⁵ Tu regionalnu zabrinutost najvećim delom najavljuju pojedini predstavnici diplomatskog kora u Srbiji koji misle da bi preterano dominantna Srbija mogla lako da se pretvori u ekonomskog i političkog siledžiju kad jednom bude finansijski stabilna i kad je Moskva bude politički i ekonomski podržavala. Mogućnost da Srbija ima sve neophodne uslove da dovrši koridor 10,³⁶ optimizira svoj energetski sektor,³⁷ u potpunosti razvije dunavski rečni koridor VII,³⁸ privatizuje rudarsko-topioničarski basen Bor,³⁹ uspešno lansira sporazum s FIAT-om, i primeni mnoge stratezijske razvojne projekte, stvara pre oprez nego uverenje da se zemlja izvlači iz ambisa poslednje decenije XX veka. Podsticaj za snažni rast Srbije će biti najbolje ostvaren ako se ona bude razvijala zajedno sa svojim susedima, s dužnom pažnjom da se ne stvaraju dispariteti u regionu.

U tom pogledu Kosovo se shvata kao najranjiviji među susedima Srbije, mada postoji značajna zabrinutost da bi Srbija koja bi se uzdigla, ekonomski mogla uticati na Bosnu i Hercegovinu, naročito na odnose između Republike Srpske i Federacije. Ipak, zbog spora oko statusa, Kosovo jeste u vrlo osetljivom položaju.

Mineralne rezerve Kosova su dugo bile predmet spekulacija. Prema zajedničkom istraživanju koje su 2005. obavili Direkcija za rudnike i minerale i Svetska banka procenjuje se da Kosovo ima mineralne resurse od 13,5 milijardi eura, što taj resurs čini potencijalno

34 Osetljiva oblast južne Srbije, koju Albanci zovu „Preševska dolina“, a naročito tri opštine Bujanovac, Preševo i Medveđa koje naseljava značajan broj etničkih Albanaca. Ova oblast ima veliki bezbednosni značaj ne samo zbog oružanog sukoba između srpskih bezbednosnih snaga i albanskih ustanika 2000. i 2001. i stalnih latentnih tenzija, već i zbog blizine makedonske granice, linije administrativne podele s Kosovom i blizine koridora 10 s međunarodnim autoputem.

35 “Skepticism of South Stream pipeline”, *Beta*, 12. septembar 2008. Dostupno na: <http://www.emportal.co.yu/en/news/serbia/62349.html>

36 Videti: Krajnc, Ana, Intervju sa Sheigeo Katzu, zamenikom predsednika Svetske banke za Evropu i centralnu Aziju: „Koridor 10 stiže iz Vašingtona”, *Ekonomist*, br. 436, 18–20.

37 Sem naftnog i gasnog sporazuma s ruskim „Gaspromom” srpsko preduzeće za električnu energiju EPS i ruska firma za proizvodnju struje Inter Rao EES potpisali su protokol o saradnji koji predviđa oko 2 milijarde eura investicija u izgradnju novih hidroelektrana i termoelektrana u Srbiji i stratezijsko partnerstvo u poslovnim aktivnostima u inostranstvu. Videti: Spalović, D. „Rusi spremili dve milijarde evra za elektrane”, *Politika*, 15. april 2008. Dostupno na: <http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Rusi-spremili-dve-milijarde-evra-za-elektrane.lt.html>

38 Videti: Blagojević, Dragan, „Koridor VII: Dunav tiho teče”, *Ekonomist*, br. 440, s62.

39 Videti: „Mining basin of Bor on the eve on New Tender”, *Medjunarodni radio Srbija*, 7. oktobar 2008. Dostupno na: http://glassrbije.org/E/index.php?option=com_content&task=view&id=4617&Itemid=56

relevantnim energetske resursom.⁴⁰ Takva cifra predstavlja dodatni razlog za Srbiju da ne odustane od svojih zahteva u pogledu Kosova, naročito kada se imaju u vidu procene da su energetske rezerve u centralnoj Srbiji nedovoljne. Doduše, Kosovo ima značajan problem sa razvijanjem svojih energetske potencijala usled veoma loših uslova postojeće infrastrukture, i nedostatka značajnih investicija koje treba uložiti kao preduslov za postojeće energetske izvore, kao i prilično nejasni pravni status skoro svih lokacija. Ipak, postoji određeni interes inostranih kompanija da razviju njegove rudnike, dok je Makedonija ponudila Kosovu da razmenjuje uglj za električnu energiju.⁴¹

Izrađen je sveobuhvatan plan razvoja kako bi se popravio postojeći kosovski energetske sektor (Energy, 2011). Kao ključno rešenje za Kosovo predviđena je privatizaciju energetske sektora. Da bi se popravio postojeći kosovski energetske sektor, rešenje za Kosovo je bilo predviđeno kroz privatizacija energetske sektora, koja je započela krajem 2006. s objavljivanjem međunarodnog tendera. Ukupni predviđeni trošak za izgradnju nove elektrane s planiranih 2.100 MW, rekonstrukciju starije elektrane i razvoj proizvodnje lignita za potrebe ovih elektrana procenjuje se na 3 milijarde eura u regionu.⁴² Očekuje se da će troškovi biti nadoknađeni izvozom električne energije u Albaniju, Crnu Goru kao i potencijalno u Bosnu.⁴³

Buduća energetske politika Kosova biće verovatno povezana sa stratejskim interesima SAD i u značajnoj meri prijemčiva za ruske nastupe, uz davanje prednosti investicijama kompanija čija su sedišta u EU, naročito u onim državama koje su ponudile priznanje u ranoj fazi. Velike rezerve lignita koje su nađene na Kosovu (do 12 milijardi metričkih tona prema nekim procenama)⁴⁴ su jeftine za eksploataciju i daju lako dostupan i pristupačan izvor energije za termoelektrane. Prisustvo ovih rezervi stvara solidnu bazu za razvoj kosovskog energetske sektora, s potencijalom da ga učini regionalnim akterom na energetske tržištu. Kosovo danas ima dva proizvodna termobloka, „Kosovo A” i „Kosovo B”, koji su izgrađeni između 1960. i 1984, s kapacitetom od 800 MW, odnosno 678 MW, čiji kombinovani iznos ne može preći 640 MW usled fizičke degradacije.

40 Za prezentaciju kosovskog mineralnog i rudnog potencijala videti: „Kosovo: Land of opportunity for European mining and energy”. *Mining Journal*, specijalni broj, London, 2005, 1–20. Dostupno na: <http://www.beak.de/pdf/news/KosovoMiningJournal.pdf>

41 *Energy Observer Magazine*, 29/10/2008

42 Videti: „Fact Sheet on Energy Issues in Kosovo”. UNMIK, Pillar IV, Priština, Kosovo, mart 2007, 1–6. Dostupno na: http://www.euinkosovo.org/upload_facts/Fact%20Sheet%20on%20Energy%20March%202007.pdf

43 Energy Projects in Kosovo (2011) *Kosovar Institute for Policy Research and Development, Forum for Civic Initiatives, gap Institute*, Prishtina, September, 20

44 Ova procena je izneta u EAR Izveštaju o godišnjem programu „Assistance to energy production, transmission and distribution networks, and management support to Kosovo’s energy management body (KEK) over 2002 – 2003” u kosovskom energetske sektoru. Izveštaj dostupan na: http://www.ea.eu.int/kosovo/main/kos-annual_programme_2002_energy.htm

3.1. Bezbednosna pitanja na Zapadnom Balkanu

Na Zapadnom Balkanu opstaju bezbednosne teme, i status Kosova svakako da ostaje pitanje od primarnog značaja. Snažno prisustvo NATO-a na Kosovu isto kao i u njegovoj blizini u Makedoniji, Bosni i Hercegovini, i od nedavno u Albaniji i Hrvatskoj snažno odvraća od svih vojnih operacija koje bi mogle ličiti na nedavni sukob u Gruziji. Ipak, jedan od najvećih bezbednosnih izazova u regionu i dalje predstavlja organizovani kriminal, jake militantne grupe i pokreti (naročito albanske grupe na Kosovu i u Makedoniji) kao i uticaj vehabija u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini. Ova tri elementa bi trebalo da budu dovoljan razlog za zabrinutost svih relevantnih aktera. Svi navedeni akteri bili su aktivni u regionu i poznati su po tome da deluju odvojeno, ili čak zajedno u određenim prilikama.

Postoji značajna bezbednosna zabrinutost povodom toga kako da se ublaže različiti mogući izazovi koje ove grupe predstavljaju. Većina država u regionu već je stvorila osnovna sredstva koja će im omogućiti da se bore protiv tih pretnji (pravni okvir i operativne odredbe za borbu protiv organizovanog kriminala, razvijene obaveštajne, policijske i vojne jedinice za brzo delovanje i protivterorističke akcije, itd.), i sada je potrebno učiniti i sledeći korak i koristiti segmente svih postojećih regionalnih bezbednosnih kapaciteta kako bi analizirali moguće pretnje na polju energetske bezbednosti.

3.1.1. Energija kao pretnja bezbednosti

Neki od najvećih problema u vezi s energetskom bezbednošću mogu se identifikovati u Srbiji, Albaniji, na Kosovu, u BJR Makedoniji i Bosni i Hercegovini.

3.1.1.1 Srbija

Srbija se suočava s brojnim izazovima u svom energetskom sektoru, ali za potrebe ove analize usredsredićemo se na – energetski sporazum s Moskvom. Ostavljajući po strani tehničku i finansijsku izvodljivost dogovora, spor oko stvarne vrednosti srpskog energetskog sektora i cene po kojoj se javna postrojenja prodaju, politički establišment je očigledno visoko rangirao potencijalnu dobit od sporazuma u ekonomskom, kao i političkom smislu. Tek pošto je sporazum potpisan neki od onih koji su donosili odluke su počeli da analiziraju političke i ekonomske dobiti i gubitke od tog sporazuma. Početna zapažanja nekih ministara (onih koji su bili ministri u istoj toj vladi koja je potpisala sporazum) i analitičara ukazivala su na to da sporazum nije pravičan prema srpskoj strani, naročito u pogledu cene po kojoj je prodat NIS, ali samo mali broj njih je govorio o važnijim pitanjima koja su povezana sa sporazumom kao što je činjenica da energetski izvori nisu diversifikovani, da postoji mogućnost da Srbija sužava prostor za nezavisno političko delovanje, i da se smanjuju mogućnosti

Izazov s kojim se Srbija suočava ratifikovanjem ovog sporazuma je snažna zavisnost od ruskih energetske izvora, mali uticaj na sopstveni naftni i gasni energetske sektor i gotovo nikakve sposobnosti ili iskustva u pogledu razvijanja obnovljivih energetske izvora koji bi mogli da poboljšaju i dopune njene postojeće energetske izvore. Mada se sve zemlje u celom svetu trude da diversifikuju svoje snabdevanje energijom i energetske izvore, Srbija postaje sve tešnje vezana za snabdevača – Rusiju. Iako ovaj korak ide van striktno energetskeg razmatranja, i dalje izgleda kao rizičan i problematičan za Srbiju. Ovaj politički, ekonomski, geopolitički i energetske korak koji su obe strane svesno preduzele kako bi ojačale svoj uticaj na Zapadnom Balkanu mogao bi dugoročno gledano da uzvratno pogodi Srbiju bez rizika po Rusiju.

U srpskoj političkoj eliti, kao i među ekspertima, izražavana je zabrinutost povodom prostora koji će Srbija imati za svoje buduće nezavisno političko delovanje ako dozvoli tako snažan ruski stisak nad svojim energetske sektorom i sledstveno tome nad svojom politikom. Koliko god da su pitanje Kosova i jednostrano proglašenje nezavisnosti koje su vodili SAD, približile Beograd i Moskvu tokom poslednjih par godina, konflikt u Gruziji i nezavisnost Južne Osetije i Abhazije koje je sponzorovala Rusija izazvali su opreznost u Srbiji. Samoproglašena nezavisnost gruzijskih pokrajina Abhazije i Južne Osetije sledila je matricu koju je postavilo jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova, preteći dalje međunarodnom poretku zasnovanom na suverenitetu i nepovredivosti granica. Primer Kosova, Abhazije i Južne Osetije čini se da pružaju presedan za korišćenje sile u stvaranju novih država.

Obnavljanje hladnoratovskog ponašanja i retorike podstaklo je neke u Srbiji da ponovo razmotre odnose Beograda s Moskvom i rizike koje oni nose. Jedno je sigurno, s tako snažnim prisustvom Rusije u Srbiji preko energetskeg sporazuma Beograd ulazi u rizik od potpadanja pod sve veći ruski uticaj. U takvom scenariju pitanje za evropski orijentisane delove društva bi bio domet do kog je moguće jačanje veza s NATO, EU i SAD i uz koji trošak i reakcije Rusije. Šta bi mogla biti alternativa postojećoj situaciji i kako se smanjuje rizik od uvlačenja usred obnovljenog hladnoratovskog bojnog polja je nešto što će rukovodstvo Srbije morati da razmotri.

3.1.1.2 Albanija

Albanija se suočava s priličnim problemom u pogledu snabdevanja električnom energijom. Iako postoje dokazi da ova zemlja ima velike energetske resurse njen energetske sektor je u potpunosti nerazvijen.⁴⁵ Danas, zbog lošeg istorijskog nasleđa, nerazvijene infrastrukture i istorije lošeg upravljanja energetske sektorom, zemlja nije u situaciji da odgovori zahtevima za potrošnju energije. Domaćinstva su i dalje glavni potrošači električne energije i zemlja nije u stanju da obezbedi stalni dotok električne energije, zbog čega uvodi dnevna obustavlja-

⁴⁵ Videti: Zickel, Raymond i Iwaskiw, R.Walter, (priređivači.), *Albania: A Country Study*. Vašington: GPO za Kongresnu biblioteku, 1994

nja isporuke struje u celoj zemlji. Zastarela infrastruktura pogona za proizvodnju električne energije uz malo investicija u nacionalnu električnu mrežu u tokom poslednjih decenija je najčešće proglašavanja uzrokom za tako tešku situaciju. Očekuje se da će se situacija pogoršati i da postoji rizik da Albanija postane visoko zavisna od električne energije koju će uvoziti iz regiona.⁴⁶ Zemlja je primila zajmove za izgradnju novih pogona,⁴⁷ opravke⁴⁸ i rekonstrukciju⁴⁹ postojeće mreže kako bi ublažila lošu energetska bezbednost, ali proces je dugoročan i zahtevan i usredsređen je samo na proizvodnju električne energije, snabdevanje i distribuciju bez ozbiljnog razmatranja drugih opcija i alternativa.

Drugo pitanje kojim se treba pozabaviti je pitanje ilegalnih aktivnosti u energetsom sektoru. Znajući da je „glavni problem koji opterećuje energetska sektor Albanije taj što jedinice koje vode ovaj sektor, nemaju finansijsku snagu da stvore i/ili obezbede neophodna sredstva za realizaciju toliko potrebne investicije u sektor rehabilitacije i ekspanzije“⁵⁰ od najvećeg je značaja da se spreči bilo kakva vrsta finansijskih nepravilnosti koje bi ugrozile već postojeće finansiranje, uglavnom iz međunarodnih finansijskih institucija. Visoka stopa korupcije u zemlji mogla bi podriti sve napore koji se ulažu kako bi se ojačao energetska sektor. Dakle, najveća pretnja energetska bezbednosti Albanije je prisustvo snažnih organizovanih kriminalnih grupa koje imaju svoje interese u energetsom sektoru i koje bi mogle da zaprete ne samo razvoju energetska sektora, već bi mogle dovesti i do kolapsa privrede.

3.1.1.3 Kosovo

Bez obzira na činjenicu da mnogi vide status Kosova kao svršenu stvar, mora se priznati da sve dok postoji spor između globalnih i regionalnih aktera povodom statusa Kosova ne može biti značajnog napretka u pogledu energetska zbivanja na Kosovu i sledstveno tome u njegovom neposrednom okruženju. Čak i po scenariju vrlo uspešne privatizacije kosovskog energetska sektora visoki investicioni rizici značajno usporavaju sve opcije u pogledu restrukturiranja, razvoja i optimizacije energetska sektora. Jedan od najvidljivijih tekućih

46 Na primer, preko 60% energetska potreba se pokriva uvozom iz Srbije. Videti *Energy Observer Magazine* 29. oktobar 2008.

47 Videti: „€40 million Bank loan to build new thermal power plant to benefit locals“. EBRD saopštenje za štampu, 9. juli 2004. Dostupno na: <http://www.ebrd.com/new/pressrel/2004/99july9.htm>

48 Videti Internet prezentaciju Kancelarije svetske banke u Albaniji. Dostupno na: <http://www.worldbank.org/al/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/ALBANIAEXTN/0,,contentMDK:20218391~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:301412,00.html>

49 Videti: „European Bank for Reconstruction and Development Doubles Albania's Portfolio for 2005 Projects“, albansko Ministarstvo informacija, Tirana, 2. oktobar 2005, 1–2. Dostupno na: http://www.western-balkans.info/htmls/save_pdf2.php?id=558

50 Kamberi, Zija, „Report on Energy Sector Reform: The Case of Albania“, Albanski centar za međunarodnu trgovinu – ACIT, oktobar 2004, 35. Dostupno na: <http://www.acit-al.org/albanian/eu/ZKamberi.pdf>

problema je nedostatak električne energije pri čemu Kosovska energetska korporacija nije u stanju da odgovori potrebama domaćinstva. Nesposobnost potiče od nekoliko razloga, kao što su:

- Niske energetske efikasnosti i nedovoljnih investicija za razvoj iste;
- Mala proizvodnja električne energije;
- Slaba električna infrastruktura podložna slomu i eventualnim sabotажama, usled niza godina u kojima je bilo loše upravljanje i nedovoljno investicija;
- Većina stanovništva Kosova u dugom vremenskom periodu nije plaćala račune za potrošnju električne energije;
- Nesposobnost KEK-a da uveze/izveze električnu energiju usled toga što Srbija odbija da plati međunarodno uspostavljene tarife za slanje električne energije drugim zemljama u regionu preko Kosova;
- Korupcija i finansijske prevare u upravi KEK-a, što uključuje i međunarodne i lokalne osobe.

3.1.1.4 BJR Makedonija

Makedonija proizvodi najveći deo svojih energetskih potreba. Samo oko 15% se zadovoljava uvozom, a ostatak potiče od AD „Elektrostopanstvo na Makedonija” (ESM) koje je u državnom vlasništvu i oslanja se na dve termoelektrane koje rade na lignit i jednu elektranu koja radi na naftu. One zajedno proizvode preko 80% godišnje proizvodnje, dok ostatak proizvodi šest hidroelektrana. Dakle, Makedonija zavisi od fosilnih goriva i malo je napredovala u pravcu diversifikacije. Njena sve veća potrošnja predstavlja izazov za njenu sposobnost da odgovori tražnji, i sve više mora da razmišlja o alternativama. Makedonija veoma zavisi od naftovoda i gasovoda Skoplje-Solun koji povezuje glavni grad s bugarskom granicom, preko koga dobija ruski gas.⁵¹

Postoji nekoliko projekata kojima je cilj poboljšanje makedonskog pristupa prirodnom gasu.⁵² Nedavno je bilo ozbiljnih sugestija da se razmotri izgradnja nuklearne elektrane koja bi, veruje se, mogla da zadovolji makedonsku tražnju energije.⁵³ Mada postoje interesantni argumenti u prilog takvog razvoja, bezbednosna situacija unutar Makedonije ostaje isuviše nestabilna da bi obezbedila neophodne bezbednosne garancije. Tenzije između Slovena i Albanaca ostaju izražene, i nedavno je bilo tenzija unutar albanske zajednice koje su ozbiljno ugrozile stabilnost države.

51 Videti <http://www.seenergy.org/index.php?/countries&stat=7&type=3&col=2117>

52 *Gas Pipelines a Regional Challenge*, Analytica, Skoplje, juli 2008, <http://www.analyticamk.org/files/ReportNo16.pdf>

53 *Macedonia Needs a Power Plant: A Reality of Near Future*, Analytica, Skoplje, februar 2008 <http://www.analyticamk.org/files/ReportNo9.pdf>

3.1.1.5 Bosna i Hercegovina

Bosna i Hercegovina praktično je složen slučaj, koji se suočava s velikim izazovima za bezbednost svog energetskog snabdevanja. Kada se analizira BiH treba razmotriti dva izazova; prvi, veliki – sistemsku slabost njene birokratske i kabaste institucionalne arhitekture i njenog aparata, i drugi, njenu ranjivost na pitanja iz domena meke bezbednosti.

Institucionalni lavirint, složeni birokratski postupci i spora birokratska komunikacija čine javnu upravu u BiH velikim teretom za društvo i situacija se nimalo ne razlikuje u energetskom sektoru. Međunarodna agencija za energiju kaže da se u BiH „dugoročni energetski programi i strategije u pogledu energetske bezbednosti i efikasnosti i stvaranja odgovarajućih institucija za implementaciju održivih reformi energetskih tržišta sporije razvijaju.“⁵⁴ Ovo je izazov, složen za rešavanje, jer je ukorenjen duboko u političkoj arhitekturi države. Ipak, BiH bi trebalo da dobije pomoć u razvijanju politike u pogledu kratkoročne energetske bezbednosti ili će rizikovati suočavanje s restrikcijama električne energije koje bi dalje kvarile rast i industrijski razvoj. Snažno prisustvo snaga NATO i EU širom zemlje nesumnjivo doprinosi opštoj bezbednosti i stabilnosti zemlje, međutim, postoji rizik bezbednosti koji potiče od nedržavnih aktera (sindikati organizovanog kriminala, ostaci paravojnih organizacija koje su bile aktivne tokom rata, ili vehabijski elementi).

Jedna generalna primedba može se dati za sve zemlje Zapadnog Balkana nakon analize energetskih zbivanja u regionu. Očigledno je da postoji značajan nedostatak istraživanja o obnovljivim izvorima energije i njihovoj primeni, što dugoročno predstavlja značajan rizik. Nesposobnost da se usvoje pragovi obnovljivih izvora energije ograničava prostor svih zemalja u vreme krize. Sve zemlje u regionu bile su neuspešne u razvijanju bilo kog od obnovljivih izvora energije samostalno ili u saradnji s trećom stranom. Priznajući činjenicu da su projekti za razvoj obnovljivih izvora energije skupi, dugoročno orijentisani i da traže vreme, ipak se može naglasiti da ohrabriranjem takvih projekata države ne samo da rade za svoju dugoročnu energetsku stabilnost i smanjenje negativnog ekološkog uticaja, već takođe proizvode efekat multiplikacije za nova radna mesta, uključujući mala i srednja preduzeća – efekat koji bi mogao biti uspešno izvezen u druge zemlje regiona.

4. Preporuke i zaključci: Energetska bezbednost, saradnja i integracija

Energetska bezbednost je postala centralno pitanje međunarodnih odnosa u prethodnoj deceniji. Ona predstavlja izvor zabrinutosti za sve države, i sve više uobličava strategijsko i političko odlučivanje. Zapadni Balkan, po prirodi svog strategijskog položaja kao i svog posebno složenog bezbednosnog kompleksa i svoje istorije etničkih sukoba, posebno je na udaru. Mada postoji sve veća svest o pitanjima energetske bezbednosti, postoji potreba da

⁵⁴ Videti: Internet stranica Bosne i Hercegovine, International Energy Agency: http://www.iea.org/Textbase/country/country_blurb/bosnia.asp

se primeni set mera koje bi obezbedile bolju regionalnu i međunarodnu saradnju uz diversifikaciju izvora, kako u pogledu vrste tako i u pogledu geografske lokacije. Regionalna saradnja u osnovnim aspektima energetske bezbednosti, što znači obezbeđivanje sigurnih ruta za transport, od suštinskog je značaja. Klimatske promene, borba protiv terorizma, sigurno snabdevanje energijom – to su sve savremeni globalni izazovi na koje nijedna država ne može da odgovori sama, pa je saradnja neophodna – panevropska saradnja je od najvećeg značaja. Stoga su glavne preporuke ovog rada sledeće:

- Pre svega, pitanjem energetske bezbednosti treba da se bavi svaka zemlja samostalno kroz domaći politički okvir i planiranje za eventualne situacije. Ovo ne bi trebalo da bude samo usredsređivanje na bezbednost snabdevanja energijom, već i na organizaciju poslovanja i korporativne strategije svakog od njihovih energetskih sektora u regionu.
- Zapadni Balkan bi trebalo da dizajnira, finansira i preduzme istraživanje i studiju stanja pre izvodljivosti koje bi ocenile njihove sposobnosti razvoja, proizvodnje i korišćenja obnovljivih izvora energije kao što su vetar, solarna energija i hidroenergija. Putem korišćenja obnovljivih izvora energije državama bi se dala mogućnost da diversifikuju svoje izvore, čime bi ispunile jedan od prvih zahteva energetske bezbednosti, povećale svoju energetsku efikasnost i doprinele ublažavanju posledica klimatskih promena.
- Iako nema osnova za zabrinutost da bi u regionu mogli izbiti sukobi u širim razmerama, s obzirom na snažno prisustvo NATO-a, bilo bi mudro za sve relevantne aktere da razviju obuhvatne planove za moguće situacije u slučaju terorističkih ili neprijateljskih akata drugih nedržavnih aktera (sindikati organizovanog kriminala, terorističke grupe, kontroverzni tajkuni, itd.) protiv ključnih energetskih punktova. Da bi se izbegle ozbiljne posledice u tom smislu, svi relevantni akteri bi trebalo da usvoje adekvatan i delotvoran obaveštajni i bezbednosni odgovor, koji bi uključio obuhvatni sistem za rano obaveštavanje.
- Razmena bitnih bezbednosnih informacija i obaveštajnih podataka koji se tiču energetske bezbednosti na regionalnom nivou bi trebalo da postane prioritet. Uspostavljanje zajedničkih regionalnih sastanaka predstavnika bezbednosnih agencija zajedno s relevantnim ministarstvima i predstavnicima energetskog sektora radi diskusije o regionalnoj situaciji u pogledu energetske bezbednosti, trebalo bi da bude prvi korak u ustupanju informacija.
- Morali bi se uložiti veći naponi u cilju poboljšanja atinskog procesa izgradnje zajedničkog energetskog tržišta u jugoistočnoj Evropi. Ovaj napor bi morao da bude snažnije integrisan u programe EU i u proces pristupanja. Usmereni sistem koji

omogućuje bolju razmenu i zajedničke napore u proizvodnji i skladištenju bi trebalo da bude podstaknut putem uslovljavanja i finansijske pomoći.

- Širenje ideje kao mera stabilnosti – „Što više, to bezbednije”. Da bi osigurala stabilnost i energetska bezbednost na Zapadnom Balkanu, EU će morati da ohrabri regionalnu energetska saradnju kao preduslov za pristupanje.
- Postoji potreba da države preduzmu koordinisanu akciju vlade i privatnog sektora za razvijanje alternativnih energetskih izvora. U slučaju Zapadnog Balkana ova preporuka bi trebalo da bude pažljivo procenjena s obzirom na slabost institucija, slabiju tržišnu privredu i teškoće u procesu tranzicije s kojima se suočava svaka od ovih zemalja. Trebalo bi da bude tretirano kao deo šireg napora za konsolidovanje demokratije kroz borbu protiv korupcije i povećanu odgovornost u energetskom sektoru.
- Trebalo bi da bude pokrenuta serija multilateralnih sastanaka koji bi se završili sporazumom da se obezbedi regionalna saradnja, ocene potencijalni rizici i ranjivost, stvori akcioni plan koji bi ublažio ove pretnje i uz predlog rešenja koja bi odgovarala interesima svih uključenih regionalnih aktera. Ova inicijativa bi trebalo da ima podršku EU, i stalno koordinaciono telo, kao regionalnu energetska agenciju.
- Države u regionu bi trebalo da pregovaraju o zajedničkom multilateralnom sporazumu koji bi zabranio svaku međunarodnu zloupotrebu energetskih izvora kako bi se iznudilo ponašanje ili politika zavisnih zemalja/zemalja primalaca. Takav sporazum mogao bi biti predviđen pod pokroviteljstvom „Energetske zajednice”⁵⁵ ili odvojenog pravnog dokumenta.
- Evropska politika susedstva je bitan instrument u promovisanju energetske bezbednosti u Evropi, i sledstveno tome na Balkanu. Njene mere bi trebalo ne samo da stabilizuju neposredno okruženje, ili prošire tržište za proizvode EU, već takođe da obezbede energetska bezbednost – bezbednost energetskih ruta koje dolaze iz ovih zemalja ili idu preko njih.⁵⁶

Energetska bezbednost na taj način igra veliku ulogu u merama za izgradnju poverenja na Zapadnom Balkanu. Uz pomoć EU i uz političku volju u pravcu zajedničkih rešenja, saradnja na polju energije bi omogućila poboljšano i diversifikovano snabdevanje, istovremeno pomažući ublažavanju nekih od nagomilanih etničkih tenzija koje ostaju prisutne.

55 Za više informacija o Energetskoj zajednici videti: http://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME

56 Ako analiziramo zemlje na koje se odnosi evropska politika prema susedima možemo videti da su to sve zemlje koje su od kritičnog značaja za energetska aranžmane EU; bivše članice SSSR-a (Ukrajina, Moldavija, Gruzija, Jermenija, Azerbejdžan), kao i mediteranske zemlje (Maroko, Alžir, Tunis, Libija, Egipat, Jordan, Liban, Sirija, Izrael i palestinske teritorije).

Literatura:

- Africa-Europe Energy Forum (2007) „Chairs' Summary”, Berlin: http://www.energypartnership.eu/download/Energy_Forum_Berlin_2007-chair_summary_final.pdf
- “Assistance to energy production, transmission and distribution networks, and management support to Kosovo's energy management body (KEK) over 2002 – 2003” (2002): http://www.eur.eu.int/kosovo/main/kos-annual_programme_2002_energy.htm
- Barzsch, Katinka (2009) „Uvod“, u: „Cevovodi, politika i moć. Budućnost energetske odnosa EU – Rusija“, Centar za evropsku reformu, Beograd
- Big Shift in China's Oil Policy” (2005) *Washington Post*, 13. July: http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2004-10/31/content_387140.htm
- “China, Iran sign biggest oil & gas deal” (2004) *China daily*, 31. oktobar: http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2004-10/31/content_387140.htm
- de Jong, J. & van der Linde, C (2008) ‘EU Energy Policy in a Supply-constrained World’ Swedish Institute for European Policy Studies, European Policy Analysis: http://www.clingendael.nl/publications/2008/20081123_epa_nr11_2008.pdf
- Energy Projects in Kosovo (2011) *Kosovar Institute for Policy Research and Development, Forum for Civic Initiatives, gap Institute*, Prishtina, September
- “EU: Energy Official Downplays Gazprom Expansion Threat” (2008) Radio Free Europe / Radio Liberty, January 25: <http://www.rferl.org/content/article/1079396.html>
- “Fact Sheet on Energy Issues in Kosovo” (2007) UNMIK, Pillar IV, Priština, Kosovo, March, : http://www.euinkosovo.org/upload_facts/Fact%20Sheet%20on%20Energy%20March%202007.pdf
- Goldman, Marshall I. (2010) „Petrostate. Putin, Power and the New Russia”, Oxford University Press, New York, 2010, s. XIV.
- Herring, Eric, Rangwala, Glen (2005) „Iraq, Imperialism and Global Governance”, *Third World Quarterly*; Juny, Vol. 26, No 4/5,
- Jastržemski, Sergej (2009) „Poverenje, a ne dvostruki standardi: Šta Rusija očekuje od EU“, u: „Cevovodi, politika i moć. Budućnost energetske odnosa EU – Rusija“, Centar za evropsku reformu, Beograd
- Keith, Fisher (2002) „A meeting of blood and oil: the Balkan factor in Western energy security”, *Journal of Southern Europe & the Balkans*; maj 2002, Vol. 4, No. 1
- Kosačev, Konstantin (2009) „Da li imamo zajedničku budućnost u energiji“, u: „Cevovodi, politika i moć. Budućnost energetske odnosa EU – Rusija“, Centar za evropsku reformu, Beograd
- “Kosovo: Land of opportunity for European mining and energy” (2005) *Mining Journal*, specijalni broj, London, 2005: <http://www.beak.de/pdf/news/KosovoMiningJournal.pdf>
- Mining basin of Bor on the eve on New Tender“ (2008) *Medjunarodni radio Srbija*, 7. oktobar 2008: http://glassrbije.org/E/index.php?option=com_content&task=view&id=4617&Itemid=56
- “New ERA for electricity in Europe – Distributed Generation: Key issues, challenges and proposed solutions” (2003) Evropska komisija, Generalna direkcija za istraživanje, Direkcija J – energija, jedinica J-2 – Sistem energetske proizvodnje i distribucije, Brisel
- Nicolazzi, Massimo (2005) „Moć nafte“, u: „Rusija u igri“, *Limes plus*, Hesperia, Beograd, broj 1.
- Russia and Ukraine Battle over Gas Deliveries’ (2006) *Eurasianet*, 3. Januar: <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav010306.shtml>

- “Serbia could be left out of South Stream”(2008) *RBC Daily*, August, 12: <http://www.Focus-fen.net/?id=18674&PHPSESSID=cq9gr8kt1f5bq0j9s8v2qo6ar3>
- “Skepticism of South Stream pipeline” (2008) *Beta*, September 12: <http://www.emportal.co.yu/en/news/serbia/62349.html>
- Smith, M.A.(2008) *Russian Energy Interests in the Balkans* Advanced Research and Assessment Group, Defence Academy of the United Kingdom, March
- “Spain to bring on stream Europe’s largest thermosolar station” (2006) AFP, 22. oktober: <http://www.mywire.com/a/AFP/Spain-to-bring-stream-Europes/>
- “The benefits and the curse of oil” (2008) *Economist*; London, August 16, Vol. 387, No. 8593
- ”Towards a European strategy for the security of energy supply” (2000), COM(2000) 769, Green Paper, Commission of the European Communities, November 27
- Trenin, Dmitri (2009) „Geopolitika energije u donosima Rusije i EU“, u: „Cevovodi, politika i moć. Budućnost energetske odnosa EU – Rusija“, Centar za evropsku reformu, Beograd
- “U.S. worried about Russia’s Balkan energy grab” (2008) Reuters, January, 25: <http://www.reuters.com/article/worldNews/idUSL2575357320080125>
- World Energy Assessment (2001) UNDP, UN, Department for economic and social issues and World Energy Council, New York, December 7.

Abstract: Energetic Security and Ethnic Conflicts

At the end of the last century, a real geopolitical storm shook the world, and in particular Europe and its former Communist states. Conditions, consequences and, in particular, effects of this storm are still not fully understood, but its influence in global politics is becoming more obvious. At the centre of this storm stood the need to provide energy as a basis of life and development of a modern society.

Finding themselves at a particular crossroads between the Caucasus and Europe, and bordering the Middle East and North Africa, the Western Balkans are, by virtue of their geostrategic position, a crucial element in Europe’s energy security dilemma. Peace and stability in this region which has been affected by ethnic conflict at the end of the last century, and which still face several threats, is essential in guaranteeing the security of oil and gas supplies for the EU.

Energy security has thus the potential to play a major role as a confidence building measure in the Western Balkans. With the assistance from the EU and the political will to work towards common solutions, cooperation in the field of energy would allow the improved and diversified supply; while at the same time help alleviate some of the lingering ethnic tensions that remain.

Keywords: geopolitical storm, global politics, geostrategic position, energy security, ethnic conflict